

TL 1041 Kuzey-Doğu (Sibirya) Diyalekt Alanı

Öğretim Üyesi: Dr.Öğrt.Üyesi Mustafa Can Teziç.

Teorik Bakış (II)

2. Hafta

Tarım toplumundan modern endüstriyel topluma geçiş süreci içerisinde dilin toplumsal homojenleşme içindeki rolü de bu iki kuramcının ilgi odağıdır.

B. Anderson modern milletlerin sosyal ve kültürel gelişmelerin sonucunda olgunlaşan şartlara bağlı olarak ortaya çıkmış bir olgu olduğunu iddia eder ve millet kavramını hayal edilmiş bir cemaat olarak tanımlar.

B. Anderson'a göre, sosyo-kültürel yapı, krallıkların zayıflamasına paralel olarak Latincenin de kültürel alanda zayıflaması ve yerel dillerin ön plana çıkması ile değişikliğe uğramıştır. Yine B. Anderson'a göre, yerel dillerin yazı diline kavuşmaları ve bu dillerde yayınlanan gazete, kitap ve çeşitli neşriyat sayesinde bu dilleri konuşan ama birbirlerini hiç tanımayan üyelerinin birbirlerinden haberdar olmaları bu gruplar içerisinde millet olma hayalinin kurgusunu güçlendirmiştir.

E. Gellner ise tarım toplumundan modern endüstriyel topluma geçiş sürecini kültürel homojenizasyon süreci olarak algılamış ve bu süreçte devletin, eğitim sisteminin ve yazı dilinin vazgeçilmez olduğunu vurgulamıştır. E. Gellner'e göre, modern devlet belirli bir siyasi sınır içerisinde vatandaşlarının içerisinde homojenize olacağı yüksek kültürün inşasının yükümlülüğü ile ortaya çıkmış. Bu nedenle devlet vatandaşlarının içerisinde homojenize olduğu yüksek kültürün inşasını merkezi bir eğitim sistemi ve standartlaşmış bir yazı dilinin de bu eğitim sisteminin dili olması ile sağlar.

Dil odaklı her iki modernist kurama primordial bir bakış açısından bakılacak olursa, millet olgusunun elitler tarafından inşa edilen sosya-politik bir

konstrüksiyon ama aynı zamanda zaman içerisinde inşa edilen bu yapının kendi objektif gerçekliğini kazanan bir olgu olarak tanımlamak genel teorik yaklaşımlarla da örtüşen bir durumdur.

Politik tercihlerin göz önünde bulundurularak inşa edilen yazı dilinin kapsadığı alan (bölgesel diyalektler, lehçeler, mahalli ağızlar) aynı zamanda doğuştan/ yaradılıştan (başlangıçtan beri) var olduğu anlayışı/düşüncesi/fikiri/tasarımının da sınırlarını da çizer.

Toplumsal aidiyetler oluşturma bağlamında dil - yüksek kültür ilişkisi veya dil-eğitim ve basın yayın ilişkileri sadece Yunan-Latin dil ve kültür alanının egemen olduğu Ortaçağ Batı medeniyetinden doğan modern milletlerin ortaya çıkışı sorununa indirgenemez. 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlangıcı Tibet-Budist kültür alanının içerisinde bulunan Moğol dünyasındaki sosyo-politik dinamizm incelenecek olursa B. Anderson ve E. Gelner'in kuramsal yaklaşımlarında inceledikleri vakalarla güçlü benzerlikler saptanacaktır.

1990'lı yılların başında ve dağılma sonrası günümüz Buryat Cumhuriyeti'ndeki bir kısım sosyal bilimcinin argümanlarından, eski Moğol alfabesinin diyalektal farklılığa sahip Moğol kökenli farklı etnosları birleştirici bir unsur olarak bir millet olma anlayış/düşünce/fikir /tasarım oluşturma imkanına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Eski Moğol alfabesi olarak bilinen asıl olarak Uygur alfabesi Cengiz Hanın 12. yüzyılda Kereit ve Naymanları kendi idaresi altına alması ile Moğollar arasında kullanılmaya başlandı. Buryatlarda ise bu alfabe 17. ve 19. yüzyıllarda Budizm'in özellikle Doğu Buryatlar'ın yaşadıkları *Zabaykal* (Baykal ötesi) bölgesinde yayılması ile kullanılmaya başlamıştır.

Eski Moğol alfabesinin Buryatlar arasında yaygın olarak kullanılması Budist tapınaklarında kullanılan temel alfabe olması ve Budizmin sosyal bir kurum olarak Buryat toplumu için önemli bir yer edinişi ile doğrudan ilişkilidir.

Diğer bir deyişle Budizmin toplum içerisinde yerleştirmiş olduğu kurumlarla Buryat toplumunu Budist-Tibet kültür alanı içerisine çekmiştir.

Budizm Buryatya'da 18. yüzyılın ilk yarısında hızlı bir şekilde yayılmaya başladı. Bu yayılmanın sonucu olarak hem Budizm'in ruhani ilkelerine hizmet eden hem de dünyevi alanda eğitim öğretim veren tapınakların (*datsan*) ve buna bağlı olarak da lamaların sayılarında hızlı bir artış gözlenir. Bir yüzyıl sonunda tapınak sayısı 37'ye (33 *Zabaykal* ve 4 *İrkutsk* bölgesi) ulaşırken, bu tapınaklarda hizmet veren lamaların sayısı yapılan tahminlere göre toplam *Zabaykal* bölgesindeki Buryat nüfusunun %10'u kadardır.

Budist tapınakları işlev bakımından 2'ye ayrılmaktadır; okul tipi tapınaklar ve (*otşelmniçeskiy*) diye adlandırılan, sadece ibadet için kullanılan tapınaklar. Buryatya'da ise ekseri okul tipi tapınaklar kurulmuştur. Bu tapınaklarda öğrencilere eğitim ve onların ebeveynlerine dinî hizmet vermektir. Tapınaklarda eğitim almak için giden öğrencilere *huvarak* denmekte ve her bir tapınakta 100 ila 300 arasında farklı yaşlardan öğrenci eğitim almaktadır. Geçtiğimiz yüzyılın sonunda genel bir sayı olarak *Zabaykal* bölgesindeki tapınaklarda eğitim alan öğrencilerin sayısı 6-7 bin olarak ifade edilir iken yönetimin elindeki modern okullarda eğitim alan öğrenci sayısı ise 150'yi geçmemektedir. Hatta Sovyet yönetiminin ilk yıllarında bile öğrencilerin büyük bölümü tapınaklarda eğitim almışlardır. Örneğin, 1929 yılında Buryatya'da tapınaklarda 73 okul faaliyet göstermiştir ve bu okullarda eğitim alan öğrenci sayısı 4000'den fazla olarak ifade edilmektedir.

Tapınaklarda eğitimin temel aşamasında öğrenciler Tibet dili öğrenir ve Tibetçeden Moğolca üzerine tercüme yaparlardı. Tibetçe yazı eğitiminin dışında tapınaklardaki temel eğitimin bir diğeri ise eski Moğol alfabesinin öğrenilmesiydi. Öğrenciler dini eğitimin ötesinde tapınaklarda astronomi, tıp, felsefe, mantık, edebiyat, coğrafya gibi alanlarda da eğitim alabiliyorlardı. Yani eski Moğol alfabeli dil Buryatya ve Moğolistan'daki tapınaklarda dini yapıtların

dışında bir ortaçağ bilim dili olarak da işlev görmekteydi. Özellikle büyük tapınaklarda matbaalar kurulmuş, bu matbaalarda büyük miktarda basılan dini içerikli kitabın dışında felsefe, mantık, şiir, tıp, tabii bilimler, astronomi ve coğrafya alanında da pek çok eser eski Moğol alfabesi kullanılarak basılmıştır. Bu çerçevede ders kitapları eski Moğol alfabesi kullanılarak yayınlanmıştır.

Bunun dışında pekçok gazete ve dergi eski Moğol alfabesi kullanılarak yayın yapmasının dışında 17. ve 19. yüzyıllarda Buryat yıllıkları da bu alfabe ile yazılmıştır.

Tüm bunlara ilaveten eski Moğol alfabesi kamu işlerinde ve günlük yazışmalarda yazı dili olarak kullanıldığı gibi, bozkır kanunu eski Moğol alfabesinde yazılmıştır.

N. K. Elaev (1994), gelişmeler sonucunda eski Moğol alfabesi ile yazılmış Moğolcanın Moğol dilli halklar arasında (Buryatya, iç ve dış Moğolistan'da) ortak bir yazı dili haline geldiğini iddia eder. Tüm bu gelişimler ışığında Budizm'in kabulü ile Buryat toplumu Tibet dilinin ve eski Moğol alfabesinin temelinde oluşan ve kökü Moğolistan ve daha da ileriye giderek Tibet'e kadar ulaşan bir orta çağ üst kültürünün parçası olmuştur. Dinin ruhaniyeti dışında sosyal, kültürel, politik ve felsefi anlayış Budist tapınaklarında verilen eğitim-öğretim yolu ve eski Moğol alfabesinde basılan yayınlar ile halka aşılıyordu. Bu nedenle eski Moğol alfabesi sosyo-kültürel bir etki alanının parçası haline gelen Buryatlar için oldukça önem taşımaktaydı. Bu ortamda sosyalleşen gençler kendi ait oldukları çevrenin ötesinde büyük bir kültür alanı ile aidiyet kurabiliyorlardı.

Fakat Buryatlar devrime kadar tek bir yazı dili ve alfabe etrafında birleşmemişlerdir. Doğu Buryatlarda eski Moğol alfabesi yaygın bir şekilde kullanılırken, Batı Buryatlarda Buryat dili için bazı uyarlamalar yapılmış, fakat temelde Rus harflerine dayalı alfabe kullanılmıştır.

Eski Moğol alfabesinin kullanımının doğu Buryatlar arasındaki hızlı gelişimi karşısında, Budizm'in Batı Buryatya'da daha yavaş yayılması bu bölgede eski Moğol alfabesinin kullanımını da sınırlamıştır. Bu bölgenin coğrafi konumu nedeni ile tarihi olarak daha fazla Rus ve Ortodoksluğun etkisi altında kalmış olmasından ötürü Batı Buryatya'da Hıristiyan Ortodoks öğretisinin Buryatçaya tercümesi Rus harflerinin kullanıldığı bir yazı dilinin geliştirilmesi yolu ile yapılmıştır. Bunun tabii sonucu olarak da, bu dilde çeşitli ders kitapları, folklorik kitaplar, bilimsel broşürler basılmıştır.

Kaynak:

Teziç M.C. Buryatya Örneğinde Primordial Bir Olgu Olarak Dil ve Moğol Dil Sahası // Modern Türklük Araştırmaları Dergisi. 2013 Cilt 10, Sayı 3.S 60-77.